

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційну працю Я. І. Ношина за темою «Взаємозв'язок філософського та теологічного дискурсів у творчості Емануеля Левінаса», подану у вигляді рукопису на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю – 09.00.11 – релігієзнавство

Актуальність теми дисертаційної роботи зумовлена посиленням наукового інтересу до проблем теоретико-методологічного та антропологічного характеру які спостерігаються у сучасних філософії та релігієзнавстві. Це торкається тих питань, що пов'язані зі змістом фундаментальних філософських категорій, завдяки яким стає можливим провадження обгрунтованого аналізу феноменів людської буттєвості, в їх феноменологічному та психологічному аспектах. Антропологічна складова філософської науки актуалізує проблему визначення особистості як певної цінності буття. У цьому зв'язку, як доводить дисертант, постає завдання виокремлення та переосмислення етико-праксиологічних проблеми, що в ХХ столітті набули очевидної актуальності, з огляду на соціальний контекст історії цього бурхливого періоду європейського минулого. Саме ці обставини зумовили звернення автора до творчості Е. Левінаса, у роботах якого репрезентовані парадигми філософського та теологічного підходів у створенні підстав для інтегрального теоретичного обгрунтування «сучасної етики» як першої філософії.

Мета дисертації полягає в аналізі етико-філософської концепції Е. Левінаса, здійсненої з позицій релігієзнавчої настанови та з урахуванням міждисциплінарного підходу, що дозволило дисертанту врахувати здобутки сучасної гуманітаристики в номінації її дисциплінарних утворень. Структура дослідження відповідає поставленій меті та завданням і обумовлюється логікою викладу.

У теоретичній площині, проведене дослідження дозволило здійснити ґрунтовний аналіз проблеми інкорпорації положень філософського та теологічного дискурсів, репрезентованих у творчості Е. Левінаса, що дає підстави для подальших наукових досліджень щодо проблеми визначення ключових напрямків розвитку сучасних етико-філософських уявлень, в той час коли практична значущість роботи надає можливість змістовно поглибити курс релігієзнавства, філософії релігії, практичної філософії, історії філософії тощо.

Перший розділ дисертації присвячений ретроспективному огляду наукових праць, в яких розроблялися проблеми дослідження творчості Левінса, що зумовлено необхідністю систематизувати та конкретизувати ті теоретико-філософські напрацювання, що отримані в процесі аналізу поглядів французького мислителя. Тут номіновані основні напрямки вивчення його праць (етичний, феноменологічний, екзистенційний) та реконструйовано основні ідеї

робіт І. Вдовіної, М. Євстропова, Г. Ямпольської й інших дослідників, які завдяки застосуванню біографічного підходу вказали на роль персонального досвіду у становленні особистісного бачення етичних та моральнісних проблем сучасного світу (С. 17–18).

Констатуючи змістовну насиченість понятійно-категоріального апарату сформульованого у філософії автор наголошує, що уявлення про Іншого, до якого звертався Левінас, постає як фундуєче в його «першій філософії» (С. 42–46) і дана обставина враховується в подальшому розкритті особливостей філософської парадигми мислителя. Також дисертант звертає увагу, на роль «метафізичного способу мислення» у відкритті Іншого, за горизонтом власного Я (С. 50–452), яке дається взнаки в «конфесійних» працях Левінаса. Звернення до здобутків вітчизняних і закордонних дослідників також дозволило автору дисертації визначити методологічну основу дослідження. Зокрема, наголосити на полемічному характері робіт французького мислителя, виокремити низку нерозв'язаних проблеми історико-філософських студій його здобутків, серед яких важливе місце посідають ті, що були інспіровані комунікативним, лінгвістичним, етичним, теологічним поворотами в європейській філософській традиції (С. 24). У висновках до першого розділу, автор зазначає, що на становлення філософського типу світобачення Левінаса вплинули факти особистої біографії, про що йдеться на сторінках 27–34, саме тому врахування контексту осмислення «ідей катастрофи європейського єврейства» (С. 4, 18), є вкрай необхідним для цілісного розуміння природи теоретичних положень французького мислителя.

У другому розділі дисертаційної роботи автор вказує на відмінність між класичною та посткласичною парадигмами філософського мислення, що проявляє себе, у першу чергу, через відмінність уявлення про суб'єкт-об'єктне ставлення до осягнення світу (властиве класичній філософській традиції). Ця трансформація здійснилася у напрямку реінтерпретації реальності завдяки конституюванню специфічного онтологічного досвіду, здобуття якого можливе у асиметричному характері відносин між Я та Іншим, яким зумовлена зустріч з Абсолютом. Дисертант доводить, що наратив Левінаса, в якому віднаходиться місце релігійним концептам, залишається в межах філософського дискурсу та акцентує увагу на тому, що сам мислитель вказував на необхідність запобігання проникненню релігійної термінології в наукові дослідження. Панорамний огляд історико-філософської спадщини Левінаса наводиться в аспекті осмислення діалогічної проблематики, теми Іншого, які конституюють буття. У викладі дисертанта обґрунтовано положення про інкорпорацію ідей Танаха в структуру аргументації уявлень про природу (витоки) буття. Також методологічно доцільним видається звернення до порівняльного аналізу теоретичних настанов Гуссерля, Гайдеггера та Левінаса у питаннях тлумачення досвіду, практики оприсутнення, спілкування, (не)інтерпретативної

свідомості, інтерсуб'єктивності. Проведений аналіз дозволив дисертанту сформулювати власне бачення специфіки філософсько-етичної концепції Левінаса, яка постає репрезентантом взаємовпливу філософського та теологічного дискурсів, що знайшло своє відображення в положенні новизни (С. 7).

У третьому розділі «Специфіка «конфесійних» текстів Е. Левінаса» дисертант ґрунтовно аналізує особливості залучення танахічного й талмудичного дискурсів, які набули в релігійних поглядах французького мислителя особливого статусу, який по суті є критерієм верифікації моральної оцінки. Дана тематика представлена у працях «Важка свобода: есе про юдаїзм» та «Дев'ять талмудичних коментарів», які, за переконанням пана Ношина, не тільки доводять, що «конфесійні» твори Е. Левінаса засвідчують суттєвий внесок у світову філософію, але й репрезентують цілісність філософських ідей французького мислителя («відповідальність за Іншого», проблема «Бога», «відкриття»), який, звертаючись до означеної тематики, вважав за можливе аргументувати власні переконання, спираючись на єврейську духовну традицію. В цьому ж розділі автор звертається до аналізу феномену обраності, який в єврейській традиції має важливе значення. По суті, тут мовиться про особливості світогляду сформованого на танахічних та талмудичних джерела, в яких сформульовано та аргументовано положення про те, що для юдаїзму повсякденна життєдіяльність та постійна «націленість» на реалізацію божественного проекту (див. на приклад: Ісайя 2, Міха 4) виступають умовою реалізації особистої свобод як є сутнісною характеристикою людини. У подальшому викладі дисертант акцентує увагу на тому, що для Е. Левінаса юдаїзм – це гранична усвідомленість та гранична відповідальність, завдяки чому робиться висновок, що для цього духовного типу національна винятковість виступає як виняткова відповідальність. Таким чином, у розумінні Е. Левінаса «обраність» (С. 120–124), інтерпретована в категоріях політичної філософії (влада, відповідальність), може мати широке тлумачення та застосовуватися в системному зв'язку з феноменом національної відповідальності, позбавленої будь яких зверхніх конотацій.

У четвертому розділі розглянуто рецепцію ідей Е. Левінаса у філософії і теології Ю. Тішнера та Ж.-Л. Марйона та підкреслено значний вплив ідей Е. Левінаса на творчу спадщину згаданих християнських мислителів. З'ясовано, що уявлення про постать Месії, яку в юдейському контексті аналізує Е. Левінас, уточнюється й пом'якшується Ю. Тішнером, який розуміє Месію як постать «Того, Хто бере провину замість іншого» (С. 126–127), і це «його форма радикального буття з іншими». У такому контексті, дисертант вдало виокремлює особливості реінтерпретації ідей Левінаса, які набувають метаекзистенційного звучання в період пост-Холокосту. Звертаючись до аналізу поглядів Ж.-Л. Марйона, зазначається, що він

переймає від Е. Левінаса поняття «обличчя Іншого» та принципову «пасивність свідомості суб'єкта». В такому контексті мовиться про те, що Я конститується Іншим, який входить в життя Я і обмежує його свободу, закликаючи до відповідальності за Іншого (С. 158). Дисертаційна робота завершується висновками, які відповідають завданням дослідження, узагальнюють отримані результати, висвітлюють основні положення новизни.

Однак, як будь-яке самостійне й новаторське дослідження, дисертація Я. І. Ношина не позбавлена певних недоліків. У зв'язку з цим, хотілося б висловити ряд зауважень та порад щодо подальшого удосконалення наукових розвідок автора.

По-перше. Умовно виокремлюючи існуючі наукові парадигми у вивченні спадщини Е. Левінаса (розділ I), автору слід було б визначити, який саме напрямок буде домінувати у його власному дослідженні (С. 22–23).

По-друге. Глибокий аналіз філософських здобутків Е. Левінаса, проведений дисертантом у другому розділі міг би бути збагачений висвітленням питання щодо ролі методу мідраша у формуванні практики застосування етичних настанов, конституюваних французьким мислителем.

По-третє. Аргументація на користь доцільності аналізу рецепції ідей Левінаса у контексті обраної теми могла би бути посилена за рахунок залучення актуальних положень вітчизняного релігієзнавства в аспекті становлення практичного релігієзнавства, як галузі покликанної наблизити гуманітаристику до потреб суспільства.

Окремо хотілося би зазначити, що результат аналізу «теологічного повороту» (п.п. 2.2), до якого долучився Е. Левінас, можна було би віднести до положень новизни, адже виходячи з викладеного, етична концепція французького мислителя, змістовно поглиблює та популяризує відому настанову єврейської релігійної традиції щодо необхідності застосування «етичного праксису», який був замінений християнством на вшанування та поклоніння – виражених в ідеї «благодаті» (С. 83, 85).

У тексті зустрічаються стилістичні неточності (С. 73, 81–101). Доопрацювання потребувало би оформлення списку літератури.

Однак, висловлені зауваження і означені дискусійні моменти не ставлять під сумнів наукову цінність дисертації, загалом, не заперечують позитивних результатів дисертанта й не применшують наукового значення дослідження.

Загалом, дисертація Я. І. Ношина є самостійним та обґрунтованим дослідженням. Положення та висновки належним чином відображені у 18 публікаціях автора, з них 5 – у фахових виданнях, та випробувані на 16 наукових конференціях. Автореферат висвітлює головні положення дисертаційного дослідження.

Дисертаційна робота Я. І. Ношина «Взаємозв'язок філософського та теологічного дискурсів у творчості Еманюеля Левінаса» відповідає всім вимогам пп. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 року № 567 (зі змінами), які висуваються до кандидатських дисертацій, а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство.

Офіційний опонент:

доктор філософських наук, доцент,

доцент кафедри релігієзнавства

філософського факультету

Київського національного університету

імені Тараса Шевченка

З. В. Швед